

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLVIII. évfolyam.

November—December.

6. füzet.

A vallás alapja.¹

Irta: Vári Albert.

Bensőségteljes szeretettel köszöntöm lelkészünk megjelent tagjait, akik az evangéliumi példázat intését követve, készek voltak anyagi áldozatot is hozni, hogy ennek ellenében lelki tárházukat valamivel gyarapíthassák, a kartársi szellemet ápolhassák s az egyöntetű és együttérző munka útjainak a megtalálásában közreműködhessenek.

Ha valaha szüksége volt a lelkészi karnak erre az egységes közszellemre, erre az együttérző és egyöntetű munkára és ha valaha kívánatos volt, hogy a lelkészi kar a maga egyéneiben is föl legyen szerelve azokkal a lelki fegyverekkel, melyekkel a maga nemes harcát sikerrel harcolhassa: úgy ez ma igazán szükséges és kívánatos. A mi korunk a különböző világnézetek harcának a kora. A legellentétebb jelszavak alatt küzdő tábor katonái viaskodnak egyik a másikkal. Mint minden harcban, úgy itt is a legtávolabb eső ellentétek jtnak a főszínpadra s kerülnek szembe egyik a másikkal. A harc maga nem új, de a küzdelem módja, a fegyverek használata, az összecsapás hevessége, magán hordozza ideges korunk bélyegét. Úgy, hogy többé a harc célja nem a *meg-*, hanem a *legyőzés*. A harc ilyen stádiumában már az emberiség legszen-
tebb érdekei is elveszítik a maguk igazi becsét s az elfogultság és a vakbuzgóság áldozatai lesznek.

Mondanom sem kell, hogy korunknak ezen messze fölcsapó hullámai a vallást sem kímélik. Távolságra legyen tőlem, hogy én a vallást holmi ősi, szent, kegyeletes, istenes vagy nem tudom mi-csoda jelzőkkel földiszítve, olyan kivételes piedesztálra helyezzem,

¹ Elnöki megnyitó az unitárius lelkészöknek Kolozsvárt, 1913 okt 25-én tartott közgyűlésében.

amelyet a szentségtörés vádja nélkül érinteni nem szabad. Én a vallást is az emberi szellem produktumának tekintem. S mint minden emberi mű, a változás, az élet és a fejlődés törvényének van alávetve. Azonban még sem helyeselhetem azokat a törekvéseket, amelyek a látszatot a valósággal, a külsőséget a lényeggel, a változandót az örökkévalóval összezavarva, irtóháborút indítanak a vallás ellen. Mert bármennyire ellentétesek legyenek a korunkban egymással összeütköző világnézetek, abban szinte mindnyájan egyet értenek, hogy a vallást, mint felesleges terhet, ki kell dobni az emberiség élethajójából. A történelmi materiálizmus, amely reá nyomta a maga bélyegét korunk szociálizmusára, a vallást mint értéktelen ideológiát, amelyet a világ piacán nem lehet aprópénzre fölváltani, még szóra sem méltatja. A napjainkban mindinkább előtérbe nyomuló természetndományos gondolkozás, mely a Haeckel-féle monizmusban csúcsonyul ki, nem tud vagy nem akar különbséget tenni a test és lélek, a természeti és a szellemi világ között s mindent a fizikai világ vaskövetkezésű törvényeinek az uralma alá akar rendelni. A legújabb ethikai idealizmus is, feledve azt az ikertestvéri egységet, amelyben a vallás és erkölcs megfuttotta sok évezredek történelmi pályáját s nem számolva a gyakorlati étellel, amelyben lehetetlen a kettőt egymástól elválasztani, a „független morál“ jelszava alatt hirdeti, hogy a vallás káros az erkölcsre nézve. Az ilyen irányú törekvésekből származik az a föltevés, hogy csödbe jutott a vallás, hogy ígéreteit nem képes többé beváltani s az emberiség, mint a gyermek a ruhából, már kinőtt belőle. Sőt, akik a hagyományok iránti tiszteletből még némi kegyeletet éreznek iránta, azok is a vallás befolyását csak a meghalásra redukálják s a vallást úgy határozzák meg, mint „a meghalás tudományát“. (Pesti Hírlap 1913. évf. 238. szám.)

Vajjon tehát a vallás csakugyan, mint egy túlrejt gyümölcs, készen van arra, hogy az emberiség életfájáról lehúlljon és elrohadjon? Vagy pedig a kegyelet zománcával bevonva, csak arra való, hogy az élet igazi értékei közül kivéve, az emberiség szent emlékei közé soroztassék s mint harcra képtelen katona, végképpen nyugalomba vonuljon? Ha pedig ez nem így van, van-e valamely út és mód arra, hogy az élet számottevő tényezői közé felvétessék s tovább folytassa azt a nemesítő, emelő és boldogító munkát, amelyet végzett a múltban s amely nélkül — hitem szerint — nem élhet az emberiség a jövőben.

Gondolatom szerint a vallás ellenségei jórészt azokból telnek ki, akik a vallás fogalmával nincsenek tisztában s mind azt a sok rosszat, bűnt és erkölcstelenséget, amit a vallás neve alatt elkövettek az emberek, a vallás rovására írják. Pedig hát nem volt-e sok visszaélés a tudomány és művészet jelszava alatt is, de ezekért nem mondunk le egyikről sem, hanem igyekszünk a tiszta tudományt és művészetet megkülönböztetni s a lehetőleg elzárni a hamistól. Csak vallási tekintetben nem gondolkozunk, hanem engedjük, hogy a hamis külsőség miatt hitelét veszítse a lényeg, a megrothadt burkolat miatt az életadó mag. Azért nekünk, akik éppen a vallás szolgálatára vagyunk hivatva, sokszoros kötelességünk, hogy a vallás fogalmából kitörüljünk minden járulékos és hamis jegyet s annak ismeretelméleti alaptényezőit gondosan ki-mutassuk.

Alig van szó és fogalom, amely többféle jelentésben volna közforgalomban, mint éppen a vallás. Ezt a szót minden vallásfelekezet, sőt talán minden ember másképpen értelmezi. A zsidó a törvény betűjének betöltésében, a buddhista a Nirvána békéjének keresésében, a mohamedán a fátumban való megnyugvásban látja a maga vallását. A keresztények között is óriási zűrzavar mutatkozik a kérdést illetőleg. Egyik a szentháromságra, másik az egy személyű Istenre esküszik. Egyik a hitben, másik a jó cselekedetekben; egyik a kereszttvetésben, másik a lélekből való imádkozásban; egyik a szertartásban, másik a kegyes életben; egyik a világtól való elzárkózásban, másik a szociális munkában keresi és találja meg a maga vallását. S mindenik a maga vallásának éppen arra a pontjára helyezi a fősúlyt s azt tartja igazi lényegnek, ami az övét a másétól megkülönbözteti. Így lesz a vallás válaszfal ember és ember között s így lesz a vallás az élet igazi ereje helyett harcnak, egyenetlenségnek és versengésnek a forrása. Ezért igaz az, hogy a vallásnak többet ártottak azok, akik rosszul magyarázták, mint nyílt ellenségei.

Ha felekezeti és személyi elfogultságon felülemelkedve, teljesen objektív alapon vizsgáljuk a vallás kérdését, úgy találjuk, hogy minden idő és minden nép vallásában három alaptényező tisztán megkülönböztethető, u. m. a *hit*, a *morál* és a *kultusz*. A legkezdetlegesebb népek vallásától fel a kereszténység legfejlettebb formájáig ez a három alaptényező mindenütt megtalálható. Bármilyen nagy eltérés legyen tehát a világ különböző vallásai között, de ez

a három alaptényező mégis bizonyos összhangot teremt közöttük s egyben útmutatásul szolgál, hogy a vallás és a vallásos ember fogalmát helyesen értelmezzük. Nem elég tehát a vallásra a pusztá hit. Hiszen ha ezt elégnék tartanók, akkor a legbabonásabb ember volna a legvallásosabb, mert ő legtöbbet hiszen, vagy pedig a vallásosság eszményét a kegyeskedő és folyton imádkozó életben kellene látnunk. A hit mellett a vallás bizonyos erkölcsi cselekedeteket is feltételez; mert „a hit jó cselekedetek nélkül halott“. Azonban az erkölcsi cselekedetek magukban nem tesznek senkit vallásossá. Nem minden erkölcsi cselekedet jó, ami jönnek látszik. A vallásos ember a helyes cselekedet rugóit és szabályait a maga hitéből és Istenétől veszi. Reá nézve a legfőbb erkölcsi szabály: Isten akarata. Az erkölcsösség legmagasabb foka pedig az, melyen az ember így szólhat Jézussal: „Én és az Atya egy vagyunk“. A független erkölcs is állíthat fel szabályokat és elveket a szép és helyes életre; de szabályait nem tudja szentesíteni s azok megvalósítására nem tud ihletet kölcsönözni. Ez csak a vallásos ember kiváltsága lehet. Ezért mondja Martineau: „Bár a vallás hanyatlása érintetlenül hagyja az erkölcsi intézményeket, mégis mintegy kiszárítja azok belső erejét. Az emberek áhitatos hite fejezi ki s méri meg az erkölcsi természet benső erejét s nem veszíthetjük el hitünket anélkül, hogy lelkesedésünk ne csökkenne, aminek folytán az elnyomott bűnös vágyak, lármás szenvedélyek újra erőre kapnak. Egyedül a világ felett levő örökkévaló és tökéletes lélekbe vetett hit ruházhatja fel az erkölcsi elveket örök és végtelen nagy erővel s emelheti fel a társadalom közönséges színhelyéről az örökkévalóság fenséges emelvényére. Egyedül ez érteti és ismereti meg velünk a lelkiismeret eszményi értékét; a bűn felett való szegycint ez teszi hatékonyá; a nemesebb reményeket ez biztosítja s a kísértés idején ez erősíti meg az akaratot.“ Vagy amint Drummond H. kifejezi: „Az erkölcsi élet igazi környezete Isten. Itt ébred fel a lelkiismeret. Itt gyúlad fel a szeretet. A kötelesség itt hősiességgé lesz és az igazságosság, amelynek egyedül van örök élete, itt kel életre. De ha nincs meg ez a légkör, az eltörpült léleknek el kell pusztulnia éltető levegőjének hiánya miatt.“¹ Az Isten és ember viszonya, Isten nagysága s az ember kicsinysége,

¹ Természeti törvény a szellemi világban. Ford. Csizmadia Lajos. 107. lap.

az embernek Istenhez való vágyódása természetsszerűleg bizonyos vallási cselekvényeket szül, ami a kultusz.

Ennélfogva a vallást meg kell különböztetnünk az egyháztól. Az egyház csak eszköze a vallásnak. Akkor áll hivatása magaslatán, ha minden erejét a hit ápolására, az erkölcs nemesbítésére s a kultusz tökéletesítésére szenteli. De eltér hivatásától, mihelyt öncéllá vagy hatalmi szervezetté válva, a vallási érdekek elébe helyezi az egyházi érdeket. Az egyháznak emez önmagáról való megfélekedése szülte a reformációt, aminek éppen az volt a célja, hogy az egyházat a maga hatalmi mámorából kijózanítsa s hivatásának szentségére figyelmeztesse. Az egyház annál nélkülözhetlenebb helyet foglal el a kulturális tényezők között, mennél hatékonyabb eszközökkel rendelkezik a hitélet ápolására. Azért a protestáns egyházakban újabban gyakorlatba jött belmissziói munka, amelynek célja, hogy a vallásos életet minél intenzívebbé tegye, a legméltóbb feladata az egyháznak. Mert nem külső terjedelmében, nem is szervezetének tökéletességében, sőt nem is az anyagi erő nagyságában áll az egyház ereje, hanem tagjainak bensőséggel teljes hitében, a jézusi szellemet nemcsak megértő, hanem azt élő egyéneiben. Azért ezt a belső missziói munkát, a lélek világának ezt a nemesbítését, Istenhez emelését óhajtom első sorban lelkükre kötni azoknak, akiknek magasztos hivatása az egyház és a vallás szolgálata.

A vallás másik alaptényezője a *morál*, az *erkölcs*. Itt ismét egy nagy tévedésre kell rámutatnom. Sokan abban látják vallásuk erejét, mennél tökéletesebb hitvallásokban és minél rendszeresebb tudományos formákban tudják azt kifejezni. Hát mindenestre a társadalmi élet megkívánja, hogy illő öltözetben jelenjünk meg a világ előtt; de azért elhamarkodott és felületes ítélet az, amely a külső ruházatról von következtetést az ember jellemére és egyéniségére. Viszont téves úton járna az, aki ruházatával akarná megnyerni az emberek rokonszenvét. Amint az ember értéke nem ruházatában van: úgy a vallás becsét sem lehet a hitvallásokból megítélni. Az a legjobb ember, aki a legtisztább erkölcs elveket nem csak ismeri, hanem azokat életével meg is valósítja. Az a legjobb vallási rendszer, amelynek hatása alatt tisztul az erkölcs világa, emelkedik a lélek fajsúlya és amely a legjobb cselekedetekben nyilatkozik meg. Hadd fáradozzanak hát mások a legtökéletesebb hitrendszerek megalkotásán; hadd vonják meg sokan a val-

lás és erkölcs között a legfényesebb dialektikával és a legélesebb elmeéllal az elválasztó határvonalat: mi annak szenteljük minden tudásunkat és tehetségünket, hogy a mi hitünk jó cselekedetekben nyilatkozzék meg, hogy mások „látván ezeket, dicsőítsék a mennyei Atyát“. Közülünk az szolgálja a vallás ügyét igazán, aki a gondjaira bizott nyáját nemcsak gyönyörűséges és kies helyen legelteti, hanem azt ez erkölcsiség minél magasabb fokára emeli s emberhez méltó élet folytatására segíti.

A vallás harmadik alaptényezője a *kultusz*. Sok panaszt halunk éppen napjainkban különösen a protestáns kultusz ellen. „Igen rideg. Nem hat az érzékekre. S nem táplálja a lelket.“ A panasz első fele jogosulatlan. A protestáns kultusz felszabadult az érzékiség járma alól. Szabadságunkat újra leigáznai, nagy visszaesés volna. A letett gyermeki ruházatot hiába kívánjuk vissza. Az többé nem nekünk való. Annál nagyobb súlyt kell helyeznünk a panasz második felére, amely azt mondja, hogy a mi kultuszunk a lelket nem táplálja. Ez a panasz nem a kultuszformák, hanem azoknak tartalma ellen hangzik el. És valljuk meg, ennek meg is van a maga jogosultsága. Minden kornak meg van a maga iránya, gondolkozásmódja és eszménye. Minden kor a kereszténységet másképpen fogja fel és más meg más gondolatokat olvas ki belőle. Mi a mai kor emberét hiába tápláljuk mult századbeli eszmékkel, hiába állítjuk elébe a XVI. század eszményét és hiába mutatjuk föl előtte a kereszténység hagyományos színét. Mert ezek éppen úgy nem elégítik ki a mai légkörben élő lelkeket, mint kezdetleges egyházi zenénk a fejlettebb műízlést. Itt tehát az a mi legelső teendőnk, hogy legalább a meglevő kultuszformákba új tartalmat öntsünk. Hiába építünk új templomokat, ha azokban az elmúlt idők túlhaladott szellemét ápoljuk. Meg kell nyítanunk templomaink ajtóit az új idők világossága előtt. A templom ne szolgáljon akadályúl a modern fejlődés útjában. Mennél közelebb hozzuk a templomot a mindennapi élethez s egyházi zenénk és igehirdetésünk mennél inkább belemarkol a mai ember lelkébe: annál szebb lesz kultuszunk s vallásunk annál erősebb tényezője az élet boldogságának.

Mélyen tisztelt közgyűlés! A vallásnak közforgalomban levő fogalmát egyik oldalon szűkebb korlátok közé szorítottuk. Elvettük tőle azokat a járulékos jegyeket, amelyek a lefolyt századok alatt hozzátapadtak. Nem tartoznak azok a vallás lényegéhez. A helye-

sen értelmezett vallás soha sem kívánta a hitüldözést, hatalmi fegyverek igénybevételét, külső tekintélyek előtt való feltétlen hódolást. Nem igényelte, hogy az ember önmagával ellentétbe jöjjön, hogy lemondjon az ész, a szív és a lelkiismeret istenadta jogairól. Az igazi vallás az emberrel együtt fejlődik és növekedik, mint a tudomány, vagy a művészet. Ha mégis történtek és történnek visszaélések a vallás címe alatt, azok ellen mi a vallás nevében tiltakozunk s azokat vagy az egyházak, vagy a hitvallások számlájára írjuk. De amíg egyik oldalon szűkült a vallás fogalma, a másik oldalon tágult és mélyült. Üres külsőség helyett lett lélek. Holt betű helyett élet. Hatalmi kényszer helyett belső szabadság. Uralkodás helyett engedelmesség. Gőg helyett alázatosság. Elválasztó vonal helyett összekötő kapocs. Világi gazdagság helyett lelki szegénység. Az öntelt elfogultság helyett a lélek éhsége és szomjúsága. A világba merült lélek fájdalma és keserű panasa helyett a tiszta szív öröme és boldogsága.

Azért mi protestáns s különösen unitárius lelkészek, ha a vallás ügyét igazán akarjuk szolgálni, különböztessük meg mindig a látszatot a lényegtől. Belső missziói munkával ápoljuk a hitet; szociális tevékenységünkkel hintsük el a tiszta erkölcs magvait a közélet terein; prófétai lelkesedéssel tegyük meleggé és tartalmasabbá vallási kultuszunkat. Így lesz a mi vallásunk az életnek értékes tényezője s az egyetemes kulturának hasznos munkása.

Ilyen gondolatok között, még egyszer szívből köszöntve a megjelent tagokat és érdeklődőket, közgyűlésünket megnyítom.

A kereszténység erkölcsi szupremáciája.*

Irta : Gyórfi István.

Alapige : Róm. 2 11, 17-24, 13-15.

Különösen ünnepélyes az alkalom, melyen a jelenben beszélnem kell. Bensőmben érzem is a szokatlan mértékben megnyilatkozó elfogódást. S bár minden alkalom ünnep nekem, amikor e helyről kibeszélhetem szívemnek érzéseit s azok nyomán gondolatokat formálhatok, gondolatokat, melyek ha magukban tökéletlenek is, vezethetnek tökélyhez, eszménvekhez: a ma ünnepélyességét mégis fokozottan éreznem kell. Ma nem a követők, nem a tanítványok, a mesterek, az írás tekintélyei mérlegelik a szavaimban kifejezett gondolatok súlyát. Érzem, hogy valami elérhetetlenül nagyot, tökéleteset kellene alkotnom; érzem, hogy fensége s bódulatosan érthetetlen szép nyelvezettel kellene szónokolnom s ekkor . . . megeléghetnék minden szigorúan elfogult várakozást. Mindezeket érzem, tudom s éppen az alkalom különösen felemelő pillanatai készítetnek, hogy ne lássak tudós mestereket, kritikus hozzáértőket bennetek. Szóljak hozzátok úgy, mint máskor szoktam a gyülekezethez, nem tagadva meg a magam egyéniségét, nem zárva ki sajátos életfelfogásomat beszédemből s mindnyájunkhoz közel álló, könnyen érthető, életünket érintő tárgyat válasszak elmélkedésünk középpontjául . . . Nem zengem dicsérő himnuszokban a végzetetlen, a bebizonyíthatatlan Istennek létezését; nem készítek hibátlan szónoki műalkotást az Örök Igazságról, sohanempihenő Gondviselésről; a Krisztusnak istenien nagy emberiségét sem fogom bizonyítani. Leszálok a puszta beszéd magas, elvont birodalmából, le a cselekvések világába, az életbe. Oda, ahol én, aki beszélek és ti, kik meghallgattok, találkozunk, ahol valamenynyien élünk, munkálkodunk . . .

* Elmondott 1913 okt. 26-án, főtanácsi gyűlés alkalmával.